

הרב ברוך חיים סיימאן ראש ישיבה

לז"נ מורינו הרה"ג ר' יעקב דוב מנדלבוים זצ"ל
ספרן בישיבת רבינו יצחק אלחנן ליובל שנה
שהעניק מידיעותיו הרחבות בכל מקצועות תורה
להעיר עיני תלמידים

בענין יצא מוציא

איתא בגמ' ר"ה (כט.) "תני אהבה בריה דר' זירא כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם וברכת היין שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא." וכתב רש"י (ד"ה אע"פ וד"ה חוץ) שיסוד דין יצא מוציא הוא משום שכל ישראל ערבים זה בזה למצוות, ולכן יכול לברך בעד חבירו אע"פ שהוא לא צריך לברכה זו. עפ"ז מובן המשך הגמ' שיצא מוציא רק שייך בברכת המצוות, שבהן יש חיוב ערבות, משא"כ בברכת הנהנין דאמרינן לא ליתהני ולא ליברייך. ובהמשך הסוגיא (כט.-כט:) מבואר שבברכת הנהנין של חובה כגון בורא פרי הגפן של קידוש והמוציא לחם מן הארץ של אכילת מצה בליל פסח, יש בהן דין שיצא מוציא.

א. יצא מוציא בברכת המזון – שיטת הריטב"א

כבר דנו הראשונים והאחרונים אם אומרים הדין של יצא מוציא בברכת המזון. מצד אחד כיון שכבר אכל הרי מצווה לברך, ואם כן הוי כברכת חובה שאומרים יצא מוציא. אמנם מצד שני, ברכת המזון שונה מברכת תפילין והלולב שהרי בברכת המזון האדם מכניס עצמו לחיוב משום שאכל וזה שונה מברכת תפילין ולולב שהם חיובים על האדם בכל מקרה.

איתא בגמ' ברכות (מח.) "אמר ר' חייא בר אבא אר"י לעולם אינו מוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן." ופירש רש"י (ד"ה עד שיאכל), "ומכי אכל כזית דגן מיהא מפיק אע"ג דכזית דגן שיעורא דרבנן הוא כדאמר בפרק מי שמתו (כ:) מיהו כיון דמיחייב מדרבנן מחוייב בדבר קרינן ביה ומוציא רבים ידי חובתן." וכבר דנו הראשונים והאחרונים דלמה צריך לאכול כזית להוציא אחר שאכל כדי שביעה, והרי כיון שאחד אכל כדי שביעה הוא מחוייב בברכת המזון

וא"כ מן הראוי שאחר שלא אכל כלום יכול להוציאו ידי חובתו מדין יצא מוציא שהוא משום ערבות.

בביאור הענין כתב הריטב"א (ר"ה כט. ד"ה חוץ), "ובודאי דברכת המזון כיון שכבר אכל כברכת חובה היא, ובדין הוא שאע"פ שיצא מוציא, אלא דרבנן בעו שיוציא לעצמו דלא מיחליף בברכת הנהנין שהיא רשות, ומשום הכי סגי ליה שיאכל כזית דגן ואע"ג דהוי שיעורא דרבנן, מפיק למי שאכל ושבע דמיחייב בברכת המזון מדאורייתא, משא"כ בעלמא דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא, אלא דטעמיה דהכא כדכתיבנא, דמדינא אפילו לא אכל כלל מוציא ורבנן הוא דבעו שיאכל כזית דגן. וכן פי' בתוס'." ועי' גם בדברי הריטב"א (ברכות מח. ד"ה דא"ר חייא) שביאר עוד וכתב "דמדינא ברכה"מ אפי' לא אכל כלל מוציא למאן דאכל שיעורא דאורייתא, דהו"ל כברכת המצות דאע"פ שיצא מוציא, וכגון קידוש היום, אלא משום דברכת המזון דמיא לה קצת לברכת הנהנין דאתיא בתר אכילה, עשאוה רבנן כברכת הנהנין, למימרא דבעינן שיהנה. ומש"ה מי שאכל שיעורא דרבנן מוציא למאן דאכל שיעורא דאורייתא, והוא שיהא המברך בר חיובא." נמצא לפי הריטב"א מדאורייתא יש דין של יצא מוציא בברכת המזון, ומדרבנן עשאוה כברכת הנהנין, שאין אומרים יצא מוציא, כיון שברכת המזון באה משום אכילה ואתי לאיחלופי בברכת הנהנין.

התוס' שם (ברכות מח.-מח: ד"ה עד שיאכל) ג"כ כתבו שיש דין של יצא מוציא לגבי ברכת המזון מדאורייתא. ולכן מדינא אע"פ שלא אכל כלום יכול להוציא אחר שאכל כדי שביעה ידי חובתו. אמנם, כיון שבברכת המזון אומרים שאכלנו, הצריכו רבנן שיאכל לפחות כזית שהרי אכילה היא בכזית. דברי התוס' שונים קצת מדברי הריטב"א, שלפי הריטב"א מדרבנן הפקיעו הדין של יצא מוציא בברכת המזון משום דאתי לאיחלופי בברכת הנהנין, ולפי תוס' הפקיעו הדין של יצא מוציא משום שאומרים ברוך שאכלנו משלו בברכת המזון. (ועי' לקמן שיבואר הענין יותר ע"פ הירושלמי).

ב. שיטת הטורי אבן שיצא מוציא מועיל רק לחיוב מדרבנן

אמנם, הטורי אבן (ר"ה כט. ד"ה כל הברכות, וכן בשאגת אריה סי' יג) יצא לחדש שרק אומרים יצא מוציא להוציא חיוב שהוא רק מדרבנן, כגון ברכת המצוה וכדומה. ועפ"ז כתב הטורי אבן שבברכת המזון כשאכל כדי שביעה שהיא חובה מן התורה אין אומרים יצא מוציא. על פי יסוד זה כתב הטורי אבן לבאר

הסוגיא בברכות הנ"ל שצריכים מעיקר הדין לאכול כזית כדי להוציא אחר ידי חובתו, דאכל כזית הרי הוא מחוייב בדבר ומוציא אחרים אפילו שאכלו כדי שביעה מדין שומע כעונה, ולא מדין יצא מוציא. ובביאור הדבר דמהני דרבנן להוציא דאורייתא, כתב הטורי אבן דהוא משום שדין זה, שמי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחר המחוייב, הוא רק מדרבנן. ולכן כיון שאכל כזית ומחוייב מדרבנן, יכול להוציא אחר שאכל כדי שביעה.

הטורי אבן הביא ראייה ליסוד הנ"ל שיצא מוציא רק מועיל בחיוב דרבנן מדברי רש"י בסוגיין. איתא בגמ' (ר"ה כט:): "ברכת הלחם של מצה וברכת היין של קידוש היום מהו." ופירש רש"י (ד"ה מהו) "על אכילת מצה ומקדש ישראל." והעיר הטורי אבן שם דלמה נקט רש"י הקידוש של יו"ט, 'מקדש ישראל והזמנים', ולא הקידוש של שבת, 'מקדש השבת', שהוא שכיח ביותר. וכתב שהטעם הוא שקידוש בשבת הוא חיוב מדאורייתא, ובחיוב דאורייתא לא אומרים יצא מוציא, משא"כ בקידוש ביו"ט שהוא חיוב מדרבנן אומרים יצא מוציא. והוסיף עוד להביא ראייה שאיתא בגמ' (ר"ה כט:): שבהלל ובמגילה שייך הדין של יצא מוציא, ונקט אלו משום שהם חיובי דרבנן.

תלמידי היקר הרב ר' רחמיאל חנן רוטברגר הי"ו העיר שאפשר לפרש בפשטות שנקט רש"י קידוש של יו"ט משום שבאבעיתו של הגמ' ברכת הלחם של מצה ובפה"ג של קדוש הובאו ביחד, וכיון דאירינן במצה שנאכל ביו"ט, נקט רש"י ג"כ קידוש של יו"ט. אולם אה"נ בקדוש של שבת אומרים יצא מוציא. וכן נראה המנהג שלא קי"ל כהטורי אבן, שהרי נהוג לבעל תקיעה ביום ראשון של ר"ה לתקוע בבית הכנסת ואח"כ לתקוע בשביל חולים מדין דיצא מוציא. (ועי' בשו"ת הר צבי או"ח סי' פו.)

ג. דברי האחרונים גבי חובה שהכניס האדם את עצמו לה

בנידון הנ"ל אם אומרים יצא מוציא בברכת המזון עיין בשפת אמת (ר"ה כט. ד"ה בגמ' כל הברכות) שכתב לדחות דברי הטורי אבן ורצה לפרש שהסבה שלפי רש"י אין אומרים שיצא מוציא בברכת המזון וצריכים לאכול כזית פת להוציא אחר שאכל כדי שביעה הוא משום שברכת המזון אינה חובה בעצם דרמי עליה כמו תפילין ולולב, אלא הוא חובה שהכניס האדם את עצמו לה ובמצוות כאלו אין אומרים יצא מוציא. אמנם, בהמשך דבריו כתב השפת אמת שהאחרונים

כבר דנו אם בחובה שהכניס האדם את עצמו לה, אם יש בזה דין של יצא מוציא. כתב הש"ך (יו"ד א:לב) שהשוחט ששומע ואינו מדבר שוחט לכתחלה אם אחר מברך בשבילו, ודוקא שהאחר שוחט עכשיו, עיי"ש. בביאור הדבר, מבואר בשמלה חדשה (סי' א) שאין ערבות בברכת השחיטה, שהרי היא כברכת הנהנין שאומרים לא ליתהני ולא ליבריך. וה"ה כאן אומרים לא לישחוט ולא ליבריך. ורק כששוחט בעצמו מוציא אחר מדין שומע כעונה, ולא מדין יצא מוציא.

אולם, התבואות שור (שם) דחה דברי השמלה חדשה וכתב שאין לדמות ברכת הנהנין שאין אומרים בהן יצא מוציא, לברכת השחיטה. שהרי בברכת הנהנין אין מצוה באכילת לחם כלל, אבל בשחיטה אע"פ שזה אינה חובה כמו תפילין ולולב, אפ"ה יש קיום עשה של זבחת, ומשום כך יש דין ערבות. התבואות שור בהמשך דבריו הביא דברי ההגהות אשר"י (ר"ה ג:יג) שכתב "וברכת המצוות כגון להניח תפילין ולהתעטף בציצית אע"פ שזה מקיים המצוה, חבירו מוציאו אפילו אם אינו עוסק עתה באותה מצוה, חוץ מק"ש וברכת המזון ותפלה." ובביאור הדבר כתב התבואות שור שבכל מצוה אומרים יצא מוציא אפילו אם אין המצוה חיובית כמו תפילין אלא כמו ציצית שאדם הכניס עצמו לחיוב ע"י שלובש עתה בגד של ד' כנפות, שהרי מבואר במנחות (מא.) שיש עונש למי שעושה טצדקי להיפטר ממצוה, ולכן כיון שיש מצוה לפניך כמו ציצית, עליך לקיימו. ומשום כך אומרים שיצא מוציא.

וכן העיר השפת אמת שהדברים מפורשים בפרי מגדים (אשל אברהם ח:ח) שכתב שהחידוש של ההגהות אשר"י שאומרים יצא מוציא בברכת ציצית הוא שה"א שכיון שמצות ציצית אינה חובה כמו תפילין ולולב, ולכן ה"א שדינה כברכת הנהנין שאין אומרים בהן אע"פ שיצא מוציא, ומשום כך בא ההגהות אשר"י ומזכיר ציצית בפרט שאפילו במצוה כזו אומרים אע"פ שיצא מוציא.

ע"פ כל הנ"ל כתב השפת אמת שכיון שהתבואות שור והפמ"ג נוקטים שיש דין של יצא מוציא אפילו במצוות שהאדם הכניס את עצמו להן, ק"ו שיש דין ערבות בברכת המזון שכבר אכל ועכשיו חייב מן הדין לברך. ולכן כתב השפת אמת שקשה לפרש שרש"י סובר שאין ערבות בברכת המזון משום שהוא חובה שאדם הכניס עצמו לה, ולכן יותר נראה לפרש שרש"י כדברי הריטב"א הנ"ל שמעיקר הדין יש ערבות בברכת המזון אלא שהחכמים הפקיעו דין ערבות מברכת המזון משום דאתי לאיחלופי בברכת הנהנין.

ד. שיטת הירושלמי בענין יצא מוציא

בנוגע לענינו אם אומרים יצא מוציא בברכת המזון, נראה להזכיר כאן דברי הירושלמי. איתא בירושלמי (ברכות ג:ג) "תני כל מצות שאדם פטור אדם מוציא את הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון והא דתנינן כל שאינו חייב בדבר אין מוציא את הרבים ידי חובתן הא אם היה חייב אפי' אם יצא מוציא א"ר לייא שנייא היא ברכת המזון דכתיב בה ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך מי שאכל הוא יברך. ר' יוסי ור' יודא בן פזי הוו מתיביין אמרו לא מסתברא בק"ש שיהא כל אחד ואחד משנן בפיו לא מסתברא בתפילה שיהא כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו." בביאור הירושלמי כתב הר"ן סוף פ"ג דר"ה (יא:יב. בדפי הרי"ף) דאע"ג דקיימ"ל אע"פ שיצא מוציא, אמנם בברכת המזון וק"ש ותפלה אין אומרים כן.

אמנם, אע"פ שבירושלמי כתוב מפורש שהדין שאינו מוציא אחד את חברו הוא שנוגע ליצא מוציא, מצינו שיש מפרשים הענין ג"כ לגבי שומע כעונה. עיין בריטב"א ריש מגילה (ב. ד"ה מגילה נקראת) "הא דקתני לישנא דמגלה נקראת ולא קתני לישנא דקורין את המגילה כדתני התם קורין את שמע, משום דהכא קריאה א' שאחד קורא וכלם בשמיעה, משא"כ בק"ש שכל אחד מהם חייב לקרוא ולשנן בפיו, ואין אחד מהם מוציאם ואפילו בציבור, וכדאיתא בירושלמי." וכן כוון הגר"א בשנות אליהו (ברכות א:א, ג:ג) לדיוק הלשון הנ"ל במשניות, וג"כ הסיק שאין אומרים שומע כעונה בק"ש. ועיין גם בביאור הגר"א (או"ח נט:י) שכתב להביא רמז לדבריו מדברי הירושלמי הנ"ל, "ושנתם שיהא כל אחד ואחד משנן בפיו."

אמנם עיין בספר מילי דברכות להרה"ג ר' צבי הירש גראדזענסקי זצ"ל שהעיר שהפשטות בדברי הירושלמי היא רק לגבי יצא מוציא, ולא לגבי שומע כעונה. וכן העיר שהגאון בעל שאגת אריה (סי' ד) פשיטא ליה שגם בק"ש אומרים שומע כעונה, ורק הסתפק אם יכול להוציא אלם, שהרי קי"ל דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת, ואלם אינו ראוי לבילה שהרי אינו יכול לקרוא בעצמו.

ה. ערבות בנשים

איתא בברכות (כ:): "א"ל רבינא לרבא נשים בברכת המזון דאורייתא או דרבנן למאי נפקא מינה לאפוקי רבים ידי חובתן אי אמרת דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא ואי אמרת דרבנן הוי שאינו מחוייב בדבר וכל שאינו

מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן. " והקשה הרא"ש (ג:יג) מהא דמבואר בגמ' ברכות (מח.) שמי שאכל כזית, שאינו מחוייב אלא מדרבנן, יכול להציא אחר שאכל כדי שביעה שחייב מן התורה. וא"כ אשה אפילו אינה חייבת אלא מדרבנן תוציא איש שחייב מד"ת. ותי' הרא"ש שבאיש, מעיקר הדין אפילו לא אכל כלום יכול להוציא אחר שאכל כדי שביעה משום ערבות. אולם אשה אינה בכלל הערבות ולכך אינה מוציא אלא מי שחיובו מדרבנן.

וידוע שנחלקו הדגול מרבבה ורע"א בהבנת דברי הרא"ש. הדגול מרבבה (או"ח סי' רעא) נוקט שהרא"ש מיסד כלל שאין לנשים דין ערבות, אלא שמסתפק אם כוונתו רק שאשה אינה בערבות כלפי היכולת להוציא איש, או דילמא היא אינה בערבות ג"כ לגבי שאיש אינו יכול להוציא אותה מדין ערבות. אמנם, רע"א (שם) חולק ונוקט שאין כלל שאין ערבות לנשים, אלא שבמצוה שהיא אינה מחוייבת בה (כגון ברכת המזון לפי הצד שהיא אינה חייבת מדאורייתא בברכת המזון), היא מופקעת מערבות לגמרי באותה מצוה. אמנם, במצוה שהיא חייבת בה מדאורייתא (כגון קידוש או ברכת המזון לפי הצד שהיא חייבת בה מדאורייתא) יש לה ערבות שהוא יכול להוציא, וכן להיפך, שהיא יכולה להוציא אותו. ונראה להביא ראיה לדברי רע"א מהריטב"א בסוגיין. כתב הריטב"א (ברכות כ: ד"ה אי אמרת) "ותירץ ר"י הזקן ז"ל דשאני הכא באשה דאינה בכלל חיוב ברכה מן התורה כלל אלא מדרבנן, בכי הא אמרינן דאין מוציאה מאן דמחייב מדאורייתא, כגון איש שאכל שיעורא דאורייתא, אבל איש שהוא מחוייב ברכה מן התורה אע"פ שלא אכל כלום, בדין הוא שיפטור לאחרים שאכלו, דכל ישראל ערבים זה לזה, וה"ל כקידוש היום. " הרי רואים מדברי הריטב"א שהאוכל כזית כיון שהרי יוכל לאכול כדי שביעה ולהתחייב, יש עליו תורת ערבות, משא"כ באשה שאפילו אם תאכל כדי שביעה אינה חייבת מן התורה לפי הצד הזה. הרי הכל תלוי אם יש שייכות לחיוב מצוה זו, והם דברי רע"א הנ"ל שמי שחייב במצוה זו הוא בתורת ערבות למצוה זו, ומי שפטור ממצוה זו אינו בתורת ערבות למצוה זו.

ו. בעל תקיעה שאינו יכול לשמוע

הפוסקים דנו בנוגע לבעל תקיעה שאינו יכול לשמוע, האם מוציא רבים ידי חובתם. שאלה זו נחלקת לב' חלקים, הא' לגבי בעל תקיעה שאינו שומע מחמת חסרון בגופו, והב' לגבי בעל תקיעה שבעצם יכול לשמוע אבל הוא סתם את אזנו במוך וכדומה בשעת התקיעה.

איתא במשנה (ר"ה כט.) "חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן. זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן." ועיין בבית יוסף (סי' תקפט), "וכתב הכל בו (סי' סד, כח.) שאפילו המדבר ואינו שומע דקיימא לן (תרומות א:א) שהוא כפיקח לכל דבריו אינו מוציא כיון דאינו שומע, דלאו בר חיובא הוא, וכן כתב הר"ש בר צמח בתשובה (תשב"ץ ח"ב ענין קצז, ח"ג סי' קיג). וטעמא משום דבשמיעה תליא מילתא, דהא מברכין על השמיעה, וכיון שאינו שומע אינו מחוייב בדבר ולא מפיק. אבל שומע ואינו מדבר יוצאים בתקיעתו." ועיין בשו"ת רע"א (סי' ז) שכתב שדברי הראשונים הנ"ל הולכים לפי היסוד דלעיל שמצוה שאין לך חיוב בה אין בה דין של ערבות. עפ"ז מובן שחרש שמדבר ואינו שומע שהוא פיקח לכל דבריו, רק שאינו שומע ולכן אינו חייב במצות שופר התלויה בשמיעה, אינו מוציא אחרים ידי חובתן מאחר שאינו חייב בעצמו ואין בו תורת ערבות.

אולם, יש ראשונים שביארו המשנה בר"ה שחרש אינו מוציא אחרים בתקיעת שופר באופן אחר. עיין בחידושי רבנו יהונתן מלוניל (ר"ה שם) שכתב "חרש שוטה וקטן וכו'. אם תקעו שופר לאחרים לא יצאו, דכיון דלאו בני חיובא נינהו, ולא בני דעה נינהו, אין מוציאין אחרים ידי חובתן ... וחרש דקתני דוקא דומיא דשוטה, כגון שאינו שומע ואינו מדבר, אבל במדבר ואינו שומע, או שומע ואינו מדבר, הרי הן כפיקחין לכל דבריהם." וכן מבואר במאירי (ר"ה שם) שכתב "חרש ר"ל שאינו שומע ואינו מדבר." יוצא שלפי רבינו יהונתן מלוניל והמאירי, חרש שמדבר ואינו שומע יכול לתקוע בעד אחרים אע"פ שהוא אינו חייב במצות שופר. ויש לפרש שהראשונים האלו נוקטים שכיון שחרש שמדבר ואינו שומע, אע"פ שהוא אינו חייב במצות שופר, כיון שהוא פיקח לכל הדברים שפיר יכול להוציא אחרים ידי חובתן. ויש לפרש בב' אופנים. א' כמו שפירש החזון איש (כט:ד) שטעם שחרש שוטה וקטן אינם מוציאים רבים ידי חובתן הוא משום שתקיעתן אינה נחשבת לתקיעת שופר של מצוה כיון שאינם חייבים אלא כקול בעלמא ולא קול שופר. אמנם זהו רק בחרש שאינו מדבר ואינו שומע, ושוטה וקטן שאינם בני חיובא בעצמם. אמנם חרש שמדבר ואינו שומע שהוא בר חיובא במצוות בעלמא, אע"פ שפטור ממצות שופר כיון שאינו שומע זהו רק בגדר אריה הוא דרביע עליה, ומשום כך תקיעתו נחשבת לתקיעת שופר. באופן שני אפשר לפרש שחרש שמדבר ואינו שומע מוציא אחרים ידי חובתן מטעם ערבות ודלא כרע"א הנ"ל, אלא אפי' במצוה שפטור ממנה שייך בו ערבות להוציא אחרים.

אולם בשו"ע כבר פסק המחבר (תקפט:ב) שאפילו חרש שמדבר ואינו שומע אינו מוציא אחרים, וזה ראייה לשיטת רע"א שמצוה שהאדם פטור ממנה אין לו דין ערבות בהן להוציא אחרים. אולם, כל זה אם אינו שומע מחמת גופו, אבל אם באמת בר שמיעה הוא אלא שהכניס מוך לתוך אזנו לכאורה כיון שהוי בר חיובא במצות שופר, יכול להוציא אחרים ידי חובתן.

אולם עיין בשו"ת אבני נזר (סי' תלט) שדן בבעל תקיעה שהניח מוך באזנו בשעת התקיעה, וכתב שאינו יכול להוציא אחרים ידי חובתן. בביאור הדבר כתב שם (ס"ק ג) שכיון שלא יכול לשמוע בפועל הוי כמדבר ולא השמיע לאזנו, שלמאן דאמר שלא יוצא בזה הוא משום דלא חשיב דיבור לצאת בו, ולכן השומע ממנו גם כן לא יצא דהוא לא עדיף מהתוקע עצמו. וביתר ביאור שמעתי ממו"ר הגר"צ שכטר שליט"א שהאבני נזר נוקט שיצא מוציא הוא פעולה משותפת בין המשמיע והשומע, וכיון שכלפי המשמיע אין כאן דיבור, הוא הדין כלפי השומע. אמנם, נראה שהפשטות הוא שיש לחלק בין מי שלא יכול לשמוע (חרש המדבר ואינו שומע) שפטור בעצם וממילא אין כאן ערבות, לבין מי ששם מוך באזנו שבאמת בר חיובא הוא. שהרי השו"ע רק נוקט חרש שאינו שומע משום שהוא לאו בר חיובא, מכלל דאדם שהוא בר חיובא רק ששם מוך באזנו יכול להוציא אחרים.

ז. ביאור הירושלמי במגילה

אולם, עדיין יש לעיין בענין זה ע"פ דברי הירושלמי. איתא בירושלמי (מגילה ב:א), "ור' אבהו בשם ר' לעזר יודע אשורית ויודע לעז יוצא בה בלעז ואשורית, בלעז יוצא בה בלעז. יודע אשורית ויודע לעז מהו שיוציא ידי אחרים בלעז. ייבא כהדא כל שאינו חייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן." וכתב הר"ן (ד: בדפי הרי"ף) שמי שקורא אשורית אינו יכול לקרוא לעצמו בלעז, רק מי שאינו קורא באשורית יוצא בלעז. השאלה בירושלמי היא אם מי שיודע אשורית יכול לקרוא בלעז למי שאינו יודע אשורית. מסקנת הירושלמי היא שכיון שהקורא אינו יוצא בלעז, כיון שיודע לקרוא באשורית ממילא אינו מוציא האחר. אמנם, כבר העירו דלמה אינו יכול להוציא האחר מדין ערבות שהרי בערבות המברך מברך רק בשביל האחר ולכן ה"ה כאן היה צריך שיועיל לאחר.

ולכאורה נראה מדברי הירושלמי ע"פ הסבר הר"ן להביא ראייה לפסק של האבני נזר. עיין בקובץ הערות להגאון ר' אלחנן וואסרמאן זצ"ל הי"ד (סי')

מח) שכתב שמוכח מדין הירושלמי "דהא דאין יכול להוציא אחרים כשאינו חייב אין הגריעותא בהגברא אלא בהמעשה דצריך שיהא אצל המוציא מעשה מצוה וכיון דקריאה בלעז אינה מעשה מצוה להיודע עברית אינו יכול להוציא את הלועז שאינו יודע עברית ומה"ט המדבר ואינו שומע כיון דאצלו אינה קריאה של מצוה, אף דגברא בר חיובא הוא אינו יכול להוציא. "ולפי"ז נראה דאפילו במדבר ושומע אם סתם את אזניו וקרא ולא השמיע לאזניו, לא יצא השומע ממנו וק"ק דא"כ הו"ל למיתני בכה"ג דהוי רבותא טפי מחרש שאינו יכול לשמוע.

ונראה שהקובץ הערות הביא ראייה לפסק האבני נזר, אבל לבסוף השיג קצת שבפוסקים משמע שרק חרש שאין לו שמיעה בעצמו אינו מוציא אחר, ואם אפילו מי ששם מוך באזנו אינו מוציא היה להפוסקים להביא מקרה זה שהוא חידוש יותר גדול, וכמו שהערנו בזה לעיל. ולכן נראה לדחות הראייה מהירושלמי מכמה טעמים. האבני נזר בעצמו בריש סי' תלט (בחלק השאלה) כתב שאין לדמות ביאור הר"ן בירושלמי לנידון של הבעל תקיעה ששם מוך באזנו משום דהיודע אשורית שקורא בלעז כשם שלעצמו לא יכול להוציא כיון שאינו חפצא של מצוה לגביה, ה"ה לאחרים לא יוציא ידי חובתן. אמנם, בבעל תקיעה ששם מוך באזנו באמת ראוי להוציא את עצמו בחפצא של קול השופר, אלא שיש מונע מבחוץ, היינו המוך שמעכב השמיעה. (אולם בהמשך התשובה, האבני נזר כותב שבעל תקיעה שתקע בשעה שיש מוך באזנו אינו מוציא מטעם שאין כאן דיבור, וכמו שהבאנו לעיל.)

ועוד יש להעיר שאפשר לפרש הירושלמי באופנים שונים כמבואר בקרבן העדה ובפני משה שם, עיי"ש. ולפי הביאורים האלו אין ראייה לנידון דידן.

ועיין בפמ"ג (משבצות זהב תקפז:א) שהוכיח שהתוקע לתוך הבור, העומדים בתוך הבור יוצאים ידי חובתם, אולם הבעל תקיעה שעומד חוץ לבור אינו יוצא כיון שאינו שומע קול שופר אלא קול הברה. רואים מזה שיכול להוציא אחרים אע"פ שהוא בעצמו לא יצא, ודלא כדברי האב"נ הנ"ל. (עי' בספר שלום יהודה (סי' כ) להרה"ג ר' אליעזר פלצינסקי שליט"א במה שהעיר בענין זה.)

ח. ערבות במקרא מגילה

המשנה בריש מגילה (ב.) מביא הדין שכפרים מקדימים ליום הכניסה, וכתב רש"י (ד"ה אלא שהכפרים) שאחד מבני העיר קורא המגילה לבני הכפרים שקורין ב"א, י"ב, וי"ג. וכבר העירו התוס' (יבמות יד. ד"ה כי אמרינן) שמבואר

בירושלמי (מגילה ב:ג) דבן עיר אינו מוציא בן כרך ביום ט"ו משום דכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא רבים ידי חובתן, וא"כ ה"ה שבן עיר לא יכול להוציא בן כפר ביום י"א, י"ב, וי"ג, כיון שבן עיר אינו מחוייב בימים אלו. ועפ"ז מסיק התוס' שבני הכפרים היו בקיאים לקרות, והיו קורין בעיירות והיו יוצאים ע"י אחד מבני הכפר. בישוב שיטת רש"י, כתב הריטב"א (מגילה ב. ד"ה אלא שהכפרים) שבן עיר מוציא בן כפר בתורת ערבות. אמנם, אין ערבות מועיל לבן עיר להוציא בן כרך, עיי"ש. ובביאור הדבר, עיין בספק עיטורי מגילה להרה"ג ר' אליקים געציל פשקס שליט"א שביאר החילוק וכתב, "והא דגבי בן עיר הקורא לגבי הכפרים ב"ג לא אמרינן דשלא בזמנה ליכא לקריאתו תורת קריאת מצוה, אלא מהני התם דין ערבות, זהו משום דחלוקים י"א וי"ג מט"ו. דט"ו לא הוי זמן קריאה לגבי עיר כלל, ולכך ליכא לקריאתו של בן עיר בט"ו תורת קריאת מגילה כלל, משא"כ י"א וי"ג דהם הוו זמן קריאה דבני עיירות, דהלא בני כפרים בעיקרן הן בני עיר, ועיקר דין קריאתן הוא ב"ד ככל בני עיירות, ומ"מ חזינן דנפקו ב"א וי"ג, ואמנם בני עיירות אינם יוצאים יד"ח ב"א וי"ג כבני כפרים, וקריאתן אינה קריאה מחויבת, אכן מ"מ יש לקריאתם שם קריאת מצוה אף בימים אלו, ולכך מוציאין הם את בני הכפרים, ככל יצא דמוציא, ואף דאין קריאתו קריאה מחויבת מ"מ מוציא הוא את חבריו מטעם ערבות."

ועפ"ז ביאר מח' ריטב"א ותוס', דס"ל לריטב"א שבני עיר שייכי בזמן י"א וי"ב וי"ג אבל לא בט"ו, וכיון דשייכי בהו מוציאים לבני כפרים ב"א וי"ב וי"ג. משא"כ לתוס', כשם דלא שייכי בני עיר ליום ט"ו, כך לא שייכי ל"א וי"ב וי"ג ואינם מוציאים אף לבני הכפרים.

אמנם, עיין בתוס' רע"א שכתב לישב שיטת הר"י באופן אחר, וכתב "ואפשר דמ"ש רש"י ורע"ב שיקרא אחד מבני העיר היינו שיהא מקרא והם עונים אחריו מלה במלה." בביאור דברי רע"א שאינו מפרש כמו הריטב"א, י"ל דעיין בהגהות רע"א לשו"ע (סי' רסז) שכתב להסתפק אם מי שלא קבל עליו השבת יכול לקדש בעד מי שלא קבל עליו השבת. האם אומרים דכיון דאצלו הוי חול, אינו מקדש בעד חבריו וכמו הירושלמי הנ"ל במגילה שבן עיר אינו מוציא בן כרך, או דילמא דבהא עדיפא דבידו להביא עצמו לחיוב ע"י שיקבל שבת. יוצא שלפי רע"א צריך שיהיה בידו להתחייב עצמו בחיוב עכשיו וממילא בן עיר שאין בידו לחייב עכשיו ב"א, י"ב, וי"ג לא שייך דין של ערבות, וממילא היה צריך לפרש שיטת רש"י לא מדין ערבות אלא קורא אתו מלה במלה. ואף הטורי אבן

נקט דצ"ל שהשומעים עונים אחר הקורא מלה במלה, ונראה דפליג על רע"א בטעמו ואזיל לשיטתו לעיל. שהרי סובר (מגילה ד.) שחיוב אנשים במקרא מגילה הוא מדברי קבלה (עיי"ש שקורא לזה 'חיוב של רוח הקודש') שהם כדברי תורה וממילא לא שייך יצא מוציא בקריאת המגילה, לשיטתו שאין ערבות במצוות דאורייתא, ומשום כך הוצרך לפרש שיטת רש"י בריש מגילה שכן עיר קורא ובן כפר עונה אחריו מילה במילה.